

УДК 316.344.2

*О.Іващенко,
кандидат філософських наук*

**МІСТО Й СЕЛО ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ПРОСТІР
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ:
СОЛІДАРИЗАЦІЯ ПРІОРИТЕТІВ**

Подано динаміку самооцінок матеріального стану сімей (2009–2014) щодо вибору геополітичного вектора розвитку країни та конкретизовано зрушення громадської думки у профілі “місто-село” після Євромайдану.

Представлена динаміка самооцінок матеріального рівня сімей (2009–2014) в отношении вибору геополитического вектора развития страны с указанием изменения мнений в профиле “город-село” после Евромайдана.

The paper presents the dynamics in self-evaluations of family living standards during 2009–2014 in connection with choice of geopolitical development vector and points out positive shifts in public opinion occurred within urban/rural profile after Euromaidan.

Ключові слова: місто, село, матеріальний стан, громадянська відповідальність.

Ключевые слова: город, село, материальное положение, гражданская ответственность.

Keywords: city, village, living standard, civic responsibility.

Сильні міста–сильна країна – відоме гасло, що виголошується міськими головами не тільки більшості й не тільки українських міст. Адже місто, де розміщуються основні адміністративні, освітні та виробничі структури державного чи регіонального значення, завжди виступає осередком рушійних соціальних, політичних, громадських, інноваційних, економічних процесів, котрі надають уже всьому суспільству певного імпульсу розвитку. Однак в Україні згідно з соціологічними даними це положення стосується радше столиці, ніж усіх великих і малих міст. Дійсно, незадовільним рівнем демократії, загальним станом розвит-

ку країни помітно більше переймаються столичні мешканці, вочевидь відображаючи ступінь нереалізованості запиту на суспільно-політичний поступ, при цьому усвідомлюючи також громадянську відповідальність за загальне соціально-політичне і економічне становище в країні. Якщо така думка має поширення, то тоді й постання столичного Майдану як громадської платформи для громадянського протесту цілком зрозуміле й не потребує доведення. Саме в столиці мають і відбуваються події, що демонструють громадянський спротив владним рішенням не тільки в царині соціальної політики, а й у ширшому політичному контексті державного розвитку. Київ осені 2013 – зими 2014-го реалізував своє право голосу відповідальних громадян щодо цивілізаційного вектору розвитку країни, зухвало відкинутого тогочасною центральною владою. Дуже швидко, майже одразу до мільйона столичних протестувальників як виразників загальноукраїнського спротиву владі долучилися мешканці інших українських міст і сіл, більшою чи меншою мірою відображаючи регіональні настрої. Кияни в абсолютній своїй більшості – 80% визначилися з європейським вектором розвитку, раніше конституційно закріпленим, відхід від якого центральної влади законно викликав їхнє масове обурення, вираз якого був зрозумілий лише для 40% європейськи налаштованих мешканців інших великих і малих міст, де третина все ще схилилась до союзу з Росією і Білоруссю.

У питанні вибору поведінки у відповідь на матеріальні труднощі Київ на противагу решті міст постійно доводив доцільність саме активного протесту, а не упокорення в терпінні заради порядку й миру: якщо в опитуваннях останніх років більше половини киян схилилися до активних протестів, то подібні настрої характерні були для 36% мешканців великих міст і ще менше для малих міст – 26,5%. Тому й перекладання відповідальності на інших дещо більш властиве для решти містян, але не для киян, де 62% твердо не погоджуються з думкою про те, що гіпотетичні інші краще за них знають, що робити, коли у великих містах таких городян лише половина, а 30% взагалі покладаються на розумних інших. І тут виникає

слушне й дуже важливе запитання, наскільки довіряють співвітчизники один одному, адже саме від цього залежить рівень суспільної солідарності в консолідації протестних настроїв і виступів. На тлі того, що рівень недовіри до співвітчизників, незалежно від місця проживання, у країні низький від 10% (Київ) до 15% (великі міста), рівень довіри до співгромадян становить 50% для Києва і малих міст, дещо нижчий у великих містах – 43%. Проте все це залишається доволі поширеною громадська думка про те, що найбезпечніше взагалі нікому не довіряти: від 42% у Києві до 58% у великих містах.

Після Майдану незадоволеність своїм становищем у суспільстві зберігається високою й понині (опитування здійснювалось у липні 2014 р.) 42–46%, вочевидь, це викликано не тільки інертністю владних інституцій щодо реалізації вимог змін, а й об'єктивними чинниками економічного характеру, про що свідчить самооцінка матеріального становища сім'ї (*табл.*). Нагадаю, що 2013 р. мною було зафіксовано факт того, що за період 2010–2013 рр. найбільш різкого зниження матеріального добробуту в країні зазнали саме Київ і українське село, коли в містах великих і малих було збережено попередній досягнутий рівень життя [1].

Сьогодні ж, лише через один рік, ситуація змінилась, про що свідчать дані опитування щодо самооцінки матеріального стану. Київ покращив певні свої позиції, натомість мешканці великих міст заявляють про деяке погіршення, а мешканці малих міст відчували теж деяке покращення, збільшивши когорту тих, кому вистачає загалом на життя. Цікавим у цьому порівнянні є, однак, не місто, а село, яке майже повернулось на позиції 2009 р. і, підкреслимо, – лише мешканцям села вдалось це зробити. Знаючи, що жодним чином не були реалізовані спеціальні програми підтримки села, при збереженні вкрай напруженого загального економічного становища в країні видається, що це вдалось селянам лише завдяки власній потузі вийти зі скрутного становища попередніх років. Питання, як це вдалося селянам, потребує окремого ґрунтовного

Таблиця**Самооцінка матеріального стану сімей
за місцем проживання (%)**

	Україна			Київ			Велике місто			Невелике місто			Село		
	2009	2013	2014	2009	2013	2014	2009	2013	2014	2009	2013	2014	2009	2013	2014
1. Часто немає грошей та харчів – інколи жебракуємо	0,6	0,8	0,8	2,1	–	1,6	0,5	0,2	1,0	0,6	0,9	1,3	0,5	0,5	–
2. Не вистачає продуктів харчування – інколи голодуємо	3,3	3,7	3,3	2,1	1,1	0,8	3,9	3,2	3,6	2,9	4,6	3,3	3,4	5,0	3,4
3. Вистачає лише на продукти харчування	35,0	37,8	36,5	21	31,2	18,4	32,8	38,1	41	33,7	37,1	32,8	40,1	50,9	40,9
4. Вистачає загалом на прожиття	37,3	33,3	38,8	26,3	43,0	44,0	39	38,7	35,8	39,6	38,0	43,6	35,1	32,1	35
5. Вистачає на все необхідне, але нам не до заощаджень	18,8	12,1	16,1	35,8	20,4	27,2	19	15,6	14,9	16,8	14,8	14,6	17,5	8,7	16,1
6. Вистачає на все необхідне, робимо заощадження	4,5	2,9	3,8	11,6	3,2	7,2	3,4	4,2	3,6	5,5	4,4	3,7	3,5	1,5	3,4
7. Живемо в повному достатку	0,6	0,2	0,6	1,1	1,1	0,8	0,7	–	–	1,0	0,2	0,7	0,0	0,4	1,1

вивчення з залученням якісних досліджень, але вже помітно, що село з постійно незадовільного, а часто й збіднілого стану виходить і досить успішно, якщо вже не вийшло, адже лише серед селян знайшовся той відсоток респондентів, хто заявив, що живе в повному достатку. Матеріальне становище загалом у суспільному розрізі вирівнялося по всіх позиціях, і по злиденності, і по бідності, навіть за рівнем середнього достатку, незалежно від місця проживання, а по заможності село вийшло навіть на рівень життя великих міст, фіксуючи у своєму середовищі 1,6% заможних громадян, що вдвічі менше тільки за показники Києва, та й щодо багатих, котрих зазвичай майже не відображено вибіркою, 0,4% селян такими себе вважають

на тлі повної соціологічної їх відсутності у столиці та інших великих містах. Звичайно, ці дані не свідчать про розквіт села чи, навпаки, про занепад великого міста, але, сподіваємось, вказують на певну позитивну тенденцію, що, власне, й до снаги тільки встановлювати соціології, яка має справу з громадською самооцінкою, а не з офіційною статистикою.

Зважаючи на самооцінки респондентами свого місця на запропонованій умовній соціальній драбині, де згідно зі своїм матеріальним становищем вони себе розміщують, то й тут на найнижчих щаблях помітні мешканці малих і великих міст, але не столиці й села, котрі здебільшого облюбували собі серединний рівень – 5 сходинку з десяти запропонованих, більше того, сільські мешканці навіть потроху бачать себе на найвищих східцях, куди кияни й решта мешканців міст так і не потрапили. При цьому варто зазначити, що у відповідях про характер змін, які відбулися в житті опитаних за останні 12 місяців, якогось помітного покращення не зазнала більшість, але селяни все-таки й тут випередили решту співгромадян-містян за самооцінкою (6,2:4,8). І як тут не зазначити те, що хоча селяни комп'ютерами володіють вдвічі менше за киян – 44%, та це дає їм можливість користуватися Інтернетом майже цілковито в домашніх умовах – 41%, де 23% спроможні разом із іншими інформаційними перевагами міжнародної павутини долучатися до сайтів новин. Доречно буде зауважити, що селяни втричі більше за киян і вдвічі частіше за мешканців великих міст передплачують газети – 35,5%, що, безперечно, певною мірою відображається на їхньому рівні обізнаності з політичними та економічними процесами в країні.

У ціннісному вимірі для мешканців села найбільш важливими виступають не тільки проблеми матеріального добробуту (92,5%), що загалом характерно для решти українців, а й проблеми значного соціального розшарування в суспільстві та демократичного розвитку, показники значущості яких для селян взагалі є одними з найвищих у країні, особливо стосовно: демократичного розвитку – 79,5% (у Києві 85%, у великих містах 72%, у малих – 69%).

Цей висновок стосується й питання про значущість для селян можливості висловлювання власної думки з політичних та інших питань – майже 76%, що є співмірним лише з Києвом – 82%. Однаковою мірою з мешканцями столиці й інших великих міст важливим вбачається для селян можливість реалізації підприємницької ініціативи – 62% (у Києві – 67,7%, великих містах – 60%, у малих – до 50%). Ще більшого рівня сягає значущість підвищення освітнього рівня для селян – 70%, що є цілком рівнозначним для мешканців великого міста, перевищуючи таку цінність для мешканців малих міст – 59%. І в оцінці важливості державної незалежності України селяни набагато ближчі до столичних мешканців з найвищим рівнем підтримки (86:91%), ніж до мешканців решти міст (75–78%); майже однаковою з киянами для мешканців сіл також виявився й рівень означення важливості створення в суспільстві рівних можливостей (85:88%), менш виразний для решти городян – 80%. Важливість цікавої роботи є беззаперечною цінністю для всіх громадян України й немає різниці чи то мешканці столиці, великого міста чи села – від 84% до 79%, лише дещо менше для мешканців невеликих міст – 74,5%.

Питання ж того, яким убачається респондентам майбутнє України та своє зокрема, як і в попередні роки, різниться стосовно оптимістичної оцінки, то й тут для киян загалом властивий вдвічі позитивніший прогноз і щодо бачення оптимістичної перспективи розвитку країни загалом, і щодо власного життя – 47% і 40,5%, порівняно з рештою громадян, однак надію щодо майбутнього України плекають загалом вже більше громадян: 69% киян, 52% селян, 43–46% решти городян.

Важливим з огляду на сьогоднішні політичні події у постмайданній Україні вбачається ставлення громадян до вибору головного союзника на історичному шляху розвитку, і тут думки столичних і сільських мешканців більше збігаються – до 60% киян і 54% селян, обираючи Європейський Союз, суттєво випереджають рівень підтримки рештою городян великих і малих міст (35%–39%), останні ж вдвічі частіше за селян (11,5%) і вчетверо частіше за

клян (4,8%) схилиються до союзу з Росією та СНД (22%–25%). Зауважимо, що навіть у питанні стосовно вступу України до НАТО сільські мешканці у своїх відповідях ближчі до думки столичних мешканців (39:57%), ніж до 30% решти городян, які обирають цей союз міжнародної колективної безпеки, бо саме велике й мале місто виступає виразником 43% противників такого союзу, коли в селах таких проживає лише 23%.

Отже, майже унікальний випадок України є прикметним стосовно перегляду стереотипного ставлення до мешканців села як ретроградів, що вимагають тільки стабільності в своєму закритому осередку життя, оскільки сільські мешканці в своїх оцінках і прагненнях, на противагу решті городян країни, набагато ближчі до клян – найбільш демократично й проєвропейськи налаштованих громадян України, котрі, використовуючи свої можливості, не хещуть обов'язком відповідальності за подальший розвиток країни. Беручи на себе цей тягар, добиваючись втілення в життя прогресивних цивілізаційних намірів, з клянами, як виявило опитування 2014 р., солідаризуються в цьому здебільшого мешканці українського села, спростовуючи тим самим стереотипне ставлення до селян як традиціоналістського соціального прошарку. Якщо країна й сильна своїми містами, то, певно, чимало сили їй надасть і вже надає розвинуте українське село, часто випереджаючи в своєму ціннісному цивілізаційному вимірі навіть мешканців великих і малих міст, бо сказано не нами, що село – колиска України, не нам і спростовувати це. Проблема, як виявилось, не в місці проживання, а в ціннісно-цивілізаційному характері української ментальності, більше проявленої в автохтонній сільській Україні, а не в русифікованих пост/індустріальних містах.

Література

1. *Іващенко О.* Київ у тренді соціального вирівнювання чи загальноукраїнського збіднення? / О.Іващенко // Українське суспільство 1992–2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. д.е.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2013. – С. 207–214.